

Олександра Малаш
Института по езиковедие
на Украинската национална академия на науките
darmodej@ukr.net

„Майка неволница” на Леся Украинка: приемствеността на кризата

Oleksandra Malash
Potebnia Institute of linguistics of National Academy of Sciences of Ukraine
darmodej@ukr.net

**“Captive Mother” by Lesya Ukrayinka:
the continuity of the crisis**

Abstract

The paper is an effort at psychological analyzing the problem of the crisis in Lesya Ukrayinka’s literary heritage. The object of the research is her famous poem “Captive Mother”. The subject of this study is the crisis of the human in the system due to his dreaming of freedom. The author is analyzing the conversation between the lead character, her friend and a little child and trying to develop a problem of the relation between several generations through the crisis of a captive human.

Keywords: Lesya Ukrayinka, end of the XIX century, poetry, “Captive Mother”, crisis, system.

Личността на Леся Украинка е позната на българската култура още от края на XIX век. За това свидетелстват и преводите на нейна поезия, направени от Стоян Бакърджиев и включени в антологията „Украинска класическа поезия”.

В сърцето на украинската поетеса Леся Украинка (Лариса Косач-Квитка) България заема специално емоционално пространство. Там тя живее една година (май 1894 – август 1895), гледайки предсмъртно болния си вуйчо Михайло Драгоманов. Поетесата сравнително бързо научава българския език, запознава се с местните традиции и обичаи, участва в някои народни

празници във Владая, където през лятото на 1894 г. живее семейството на Драгоманов и дори получава подарък – национална носия, ушита от новите ѝ български приятелки (Костенко 2006: 143-145). В едно от писмата си до Михайло Павлик признава, че ако няма роднини в Украйна и някои задължения към украинския народ, би останала в България завинаги (Украинка 1978: 253).

В София Леся Украинка непрекъснато чете чуждестранни философски и политически трудове и все повече се замисля върху проблема за свобода, тъй желана и невъзможна за украинския народ в царска Русия. Свободата за нея има не само социално-политически измерения, тя е преди всичко екзистенция, начин на мислене и съществуване, възможност да изразява свободно своите идеи и да бъде разбрана. Свободата е жизнено необходима предпоставка за развитието на талантилата и млада украинка, попаднала в България в една наситена със събития година.

След престоя ѝ в София се ражда стихотворението „Майка - неволница”, по-късно включено в сборка „Мисли и мечти” (1899). Първото впечатление на внимателния читател, е прогивопоставянето на буйството на събудилата се през пролетта природа, на безкрайния мрак, царящ в родния край на лиричната героиня. Цикличността във възкресението и обновлението на природата, настъпващи всяка година, няма нищо общо с ежедневните драми, със смъртта и болката в човешкия свят:

Денят бе весел, пролетен и ясен.
И ето – през прозореца разтворен
нахлу шумът на звъннали потоци;

Нахълта вятър, палав като хлапе,
по пода мигом разпиля листата,
а с него долетя поток от звуци –
все същата, така позната песен
на тоя град, но с много нови ноти
пропъстрена... Те не за нас звучаха,
че в нашите сърца не беше пролет.
О, тая пролет, радостна, засмяна,
печални вести само ни донесе,
затворнически вести – арестуван
един, друг някой полудял в затвора,
(...)

Над нас надвисва като тъмен облак
заплахата на тази власт жестока.
Такава бе тогава пролетта!
(Украинка 1959: 376)

Не може да се радва на пролетта един човек, чиито близки са загинали или попаднали зад решетките. Да си млад и пълен с енергия, с идеали, с желание

за промяна на света, не е предимство, защото ако не те убият, ще те сломят завинаги – такава е Системата. В тази Система, изтъкана от политически гнет и мракобесие, от икономическо робство и страх за хляба не можеш да бъдеш пълноценен човек, ти си само роб, и омръзне ли ти да се подчиняваш – излизаш въвн от нея, сломен физически и морално унищожен.

Обществено-политическите условия, в които зрее поетическото „аз“ на Леся Украинка (XIX – нач. на XX в.) общо взето може да се окачествят като глобална криза в общественно-политическия живот на Украйна, която тогава е част от Руската империя, това е криза в Системата, разбираана като единен икономически и политически механизъм. Точно за това пише и Анатоли Костенко, биографът на поетесата: „В Украйна царува непрогледна нощ, и няма кой да помогне на тази Украйна.“ (Костенко 2006: 147). В Руската империя започват масови стачки на работниците и селяните, целящи достойно и заслужено възнаграждение на тежкия им труд, и зад тези стачки се крие един много дълбок и болезнен въпрос: що е Човекът в огромната машина на Системата? Наистина ли е само работна сила, чиято съдба зависи от волята на властта? И защо така трябва да бъде?

Кризата обхваща и тогавашната аристокрация в пределите на Царска Русия, особено интелигенцията с демократични разбирания, които застъпват национално- политическите идеи за независимост и свобода. И в този дух повечето писма на Леся Украинка до Михайло Павлик пряко или косвено засягат проблема за ролята на писателя в освобождаването на украинския народ от Системата, която се стреми да асимилира украинците в Руската империя, да заличи в съзнанието им националната история, да изтрие отговора на въпросите кои са те и откъде идват. Спасение за народа си поетесата вижда в съхраняването на родния език, в развоя на украинското печатно слово като най-мощен инструмент в борбата за национална независимост и свобода.

Идеята за държавна независимост още не се осъзнава като панацея против националното и социалното угнетение на украинския народ. Например, вуйчото на Леся Украинка, Михайло Драгоманов, вижда бъдещето на Руската империя като федерация, в която влизат територии и народности на принципа на демократичната равнопоставеност, разбирателство и приятелство в рамките на голямата държава. Но този тип разбиране на царското самодържавие има своите много опасни страни. Да си украинец означава че си чуждородно тяло за Империята, което тя никога няма да приеме за равнопоставено. Затова всички, включили се в национално-освободителната борба стават врагове на държавата. Както ще бъдат наказани и тези, които целят събаряне на царското самодържавие.

И така, вълната от арести, унищожаването на украинския език и народа, нечовешките условия, в които са принудени да си изкарват хляба обикновените хора – всичко това се натрупва в душата на всеки, който желае да излезе от този омагьосан кръг. Младата и талантлива писателка Леся Украинка, която

често е насаме с мислите си, с мечтите си да промени бъдещето на своя народ, не може да се примири с нарастващата криза и усилено размишлява върху общественото-политическите обстоятелства и съдбата на Украйна. Цял живот тя страда от туберкулоза и болестта изостря духовното и зрение и промисъл за родината, а когато е далеч от нея, картината сякаш се избистря и тя се опитва със своето творчество на покаже кризата, да даде идеи за изхода от нея. Една физически болна жена, далеч от своите близки, преживява по своему трагедиите в родната страна. Свидетелство за това е поетическата ситуация в споменатото стихотворение: разговорът на героинята с нейна приятелка, преживяла най-ужасното – смъртта на майка си в затвора:

Приказвахме си с моята другарка.
Аз слушах с болка всяка нейна дума.
С пискюлите на бялата покривка
разсеяно играех (бе я плела
покойната ѝ майка във затвора).
(Украинка 1959: 377)

Поетическият текст е изграден контрапунктно, върху принципа на изненадата и противопоставянията. Няма да има очакваната светска беседа, каквато би могла да стане между лирическата героиня и нейната приятелка в този пролетен ден. Неслучайно авторката отделя толкова внимание на детайлите в текста. Случва ли се на събеседника ни да вземе в ръцете някой предмет и да си играе с него, без да се замисля? Увлечени в разговора, не забелязваме нещата наоколо, те са фон, но и средство да споделим с тях нервната си възбуда. Покривката на масата, в случая е този важен символен детайл, който фокусира в себе си образи и емоции на отсъствието и тъгата, на политическата репресия и смърт. Самата вещ като вещ е без значение в материалния смисъл – като разцветка, тъкан, предназначение – тя е част от едно наситено с болка емоционално преживяване. Това не е само някаква еснафска покривка, това е майчиният предсмъртен подарък. Животът на майката, починала в затвора, продължава и след смъртта в опустялата къща, при дъщерята, и лирическата героиня сякаш безсъзнателно общува със загиналия човек, тъй и не успял да посрещне поредната пролет, пролетта на тези, които чакат и вярват.

В поетическия текст на Леся Украинка присъства и новото поколение, vyplънено в образа на детето. В началото на беседата никой не го забелязва – нито майка му, нито гостенката. А и то не им обръща никакво внимание – намира се в свой, вълшебен свят, недостъпен за големите. Само външни движения – присъщи на децата го издават че е там, след тях.

Ний замълчахме. Чуваше се само
детето и, увлечено в играта.
То чукаше със малкото бастунче

По столчето – поемаше на път.
(Украинка 1959: 377).

Описаната игра в текста е характерна за децата в предучилищна възраст. Столът служи за конче, което се подгонва с пръчица. Детето се отдава на безкрайни фантазии – кое е то, накъде пътува и докъде ще стигне накрая. Главната героиня изведнъж го измъква от детския му свят, като се обръща към майка му:

„Какво да правим?! Не тъгувай, мила!
Ако не видим ние Свободата,
детето непременно ще я види!
Какво ще кажеш, малки философе?
Детето ме погледна любопитно,
със своя умен, интересен поглед“
(Украинка 1959: 377)

Поетическият текст отново създава загадка – би могло да се предположи, че детето притежава особено познание, че то сякаш разбира за какво говорят големите, защото прилагателните: *любопитен*, *умен интересен*, в съчетание с иронично-закачливото определение „*философе*“ определено насочват към едно интуитивно прозрение, към едно подсъзнателно разбиране на важноста на разговора между възрастните. Би могло също да се предположи и обратното, че детето не разбира за какво говорят майка му и гостенката, а реагира само, когато се обръщат към него, сякаш с познато прозвище – „*философе*“ Темата остава неразгърнатата. Дотук спира и контактът между двете поколения.

„Мълчи! Това не бива да се чува.
(...)
Иди навън, играй си, чедо мое“.
Детето пак отиде да играе.
(Украинка 1959: 377)

Логически възниква въпросът какво „не бива да се чува“? Защо детето не трябва да присъства на разговора и с какво е заплашено? И тук се стига до едно от основните внушения на поетическия текст, свързано с житейското разочарование, с горчивия опит на майката и емоционалната и криза от пълната липса на вяра в бъдещето. Ето как тя обяснява желанието си да предпази своето дете от илюзиите и мечтите за свобода, предадени и от нейните родители, с които е израснала тя самата:

„Аз още като много малка също
туй чувах от покойната си майка:
„Щом порастеш, свободна ще си, дъще!“

Говореше ми весело и твърдо,
че аз повярвах в своята съдба –
и вярвах тъй, додето не пораснах.
Тъй на детето ми сега говорят (...)“
(Украинка 1959: 377)

Свидетели сме на една особена проява на майчинска любов, която се стреми да предпази детето от утопиите на миналото, от несбъдналите се в настоящето идеали и надежди за свобода на предишното поколение. Бабата на детето преди много години е вярвала в постижимостта на Свободата, научила е и дъщеря си да чака деня, когато хората ще се измъкнат от веригите на робската зависимост и страхове. Времето минава, вярата изглява, защото свободата не идва, националноосвободителните борби взимат своите жертви и борците срещу Системата продължават да умират или да попадат зад решетките. Чувството, което изпитва младата майка, дори не може да се нарече „разочарование“ – то е нещо по страшно, то е безсилие и отчаяние, загуба на вяра в едно свободно бъдеще за нея и за детето и. Робската съдба не може да се промени. Майката в лирическия текст на Украинка е сигурна – обещанието, дадено ѝ от покойната майка, е лъжа, и най-добре е да не повтаря тази лъжа на своя малък син, който вярва на всичко и като порасне ще се окаже в същата конфликтна ситуация – между паметта и реалността. Кръгът се затваря, кръгът е омагьосан. Текстът назовава проблема, но не обсъжда причините.

Думите, „...и вярвах тъй, додето не пораснах“, – звучат като обобщение на горчив и изстрадан опит, като прозрение и мъка. И в този смисъл обяснимо е желанието на майката да опази детето си от кризисния си опит – как с годините вярата помръква, оставяйки след себе си чувството, че тази криза в обществено-политическия свят ще трае винаги. Дали това е песимизъм или трезво чувство за силата и могъществото на Системата, в която неизбежно ще попадне и нейното дете. Лирическата героиня не се съмнява, че всеки който се противопостави на установения ред е обречен и сякаш иска да предпази сина си от гибел и празни надежди за промяна

Масовият песимизъм, символ на който в стихотворението става майката - сираче, се оказва също така цикличен. Нищо няма да се промени, обикновените хора са безсилни против Системата – Чудовище, борците против нея са обречени на смърт – тези истини зазвучават с нова сила в днешната Украйна. Войната, мизерията на една част от населението срещу богатствата на ръководещата олигархия, безправията на тези „долу“ пред беззаконието на онези „горе“ – всичко това не може да не се отрази върху настроенията на тези украинци, които копнеят за Изхода и за библейския Моисей, който да им покаже Обетованата земя. Само че и днес украинската земя е залята с кръв, и вярата отстъпва пред свистенето на куршумите. Оптимизмът е много крехък и често се превръща в болка и гняв там, където майките плачат над гробовете на своите синове, където мъката стига небето през кандилата на „Небесната сотня“, където

бедните и отрудени хора нямат помощ и закрила, а младите не виждат бъдеще в своята държава.

Универсалността на поетическото послание на стихотворението „Майка-неволница“ е именно в тази поетическа образност и внушения за цикличността на кризата, когато родителят няма смелост, нито сили да твърди на детето: „Свободата е в твоите ръце, само ти ще направиш това, което не успяхме да довършим ние“. В това отношение показателен е и краят на творбата:

Детето пак отиде да играе.
Тя взе иглата, аз зачетох книга
и разговорът ни с това завърши.
(Украинка 1959: 377)

Разговорът замлъква, поетическите персонажи се вглъбват в своите занимания, комуникацията завършва малко неочаквано и именно нейният край се явява израз на продължаващата криза в света. Хората говорят, но от този разговор нищо не се променя. Гостенката не може да утеши стопанката, като ѝ казва, че детето непременно ще види свободата, нито има желание да спори с нея, да доказва – новото поколение не е като нашето, то ще има повече възможности. Може би и самата главна героиня не вярва в пролетта и търси подкрепа от приятелката си. Така или иначе, проблемът, макар и обсъден, не получава развитие, няма перспектива.

Конструираната в поетическия текст на Леся Украинка ситуация е универсална – в нея се дискутира проблемът за свободата като мечта и реалност, с нея детето може да бъде закърмено, но това може да доведе само до разочарования и скърби. Това е една ситуация извън времето – ти можеш да се изкажеш по въпроса, но дали думите ти ще разрешат проблема, стар като света? През епохата на днешната криза също се забелязва синдромът на „празното говорене“, на комуникация, която не води до никакви резултати, идеите за промяна заемат централно място в медиите. Всички слоеве в обществото обсъждат войната, икономическите и правни проблеми в Украйна – и от това не произтича никаква реакция. Някои се надяват, че промените принадлежат на бъдещето, че ще дойдат със следващите поколения — на децата или внуците. Други търсят различни средства, за да кажат на сънародниците си вълшебното „не тъгувай“. А след това пак всеки се връща към своите ежедневни дела, защото друг изход няма.

Поетическата творба на Леся Украинка „Майка-неволница“, писана под впечатленията и от престоя в България, поставя, според мен, екзистенциалния въпрос за вярата в справедливото устройство на света, за Човека в очакване на желаната Пролет. И в днешните времена на остри политически конфликти и икономически кризи тази утопична вяра в едно по добро бъдеще на света е от фундаментално значение. За да можем със сигурност да кажем, че децата ни след победата на Доброто непременно ще видят Свободата.

Библиография

Костенко, Анатолий 2006. Леся Українка. Упор. В. П. Сичевський. Київ: А. С. К.
Kostenko, Anatol Lesya Ukrayinka. Upor. V. P. Sychevskiy. Kyiv: A. S. K., 2006.

Українка, Леся 1978. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 10. Листи. Київ: Наукова думка.

Ukrainka, Lesya. Zibrannya tvoriv u dvanadtsyaty tomah. T. 10. Lysty. Kyiv: Naukova dumka, 1978.

Украинка, Леся 1959. Майка-неволница. Превод на Ст. Бакърджиев // Поезия на съветските народи. Украинска класическа поезия. Предг. на проф. С. Русакиев. София: Български писател, 1959. с. 376-377.

Ukrainka, Lesya 1959. Mayka-nevolnitsa. Prevod na St. Bakardzhiev // Poeziya na savetskite narodi. Ukrainska klasicheska poeziya. Predg. na prof. S. Rusakiev. Sofiya: Balgarski pisatel, 1959. s. 376-377.